

Zwevende zweefvliegen

Willem Renema

Een belangrijke rol in het leven van een zweefvlieg is weggelegd voor voortplanting: vaak wordt zelfs gezegd dat alles in het leven draait om voortplanting. Territoriumgedrag bij zweefvliegen wordt, zover mij bekend, altijd vertoond door mannetjes. Ze verdedigen een gebied waaruit ze alle andere mannetjes, maar in sommige gevallen ook andere insecten, verjagen. Een verdedigbaar territorium bevat over het algemeen een gebied waar de mannetjes makkelijk vrouwtjes kunnen vinden. Dit kan zijn op een plek waar vrouwtjes foerageren, eieren af kunnen zetten of langs komen als ze van de een naar de ander vliegen.

Het bekendste territoriumgedrag is waarschijnlijk wel het zweven. Dit is ook het makkelijkst herkenbare gedrag. Iets anders wat velen wel eens gezien zullen hebben is het uitvallen vanaf een blad of tak. Mannetjes die op een blad zitten vallen alles aan wat in hun buurt komt. Vaak wordt dit afgewisseld met zweefgedrag.

Een derde type territoriumgedrag is vaak wat moeilijker herkenbaar, het patrouilleren. Mannetjes vliegen heen en weer langs een geschikte biotoop. Het is niet altijd in een keer duidelijk of het echt territorium gedrag betreft, of gewoon langsvliegende beesten. Soorten die zulk gedrag wel vertonen zouden *Syrphoctonus pipiens* en *Platycheirus albimanus* kunnen zijn. De eerste vliegt vaak laag door de vegetatie, waarbij hij regelmatig kort stil staat en dan weer verder vliegt. Als ze een ander mannetje tegenkomen, gaan ze met de koppen naar elkaar toe staan en draaien ze (kort) om elkaar heen.

ZWEVEN

In dit stuk heb ik het verder alleen maar over het zweefgedrag van de mannetjes. Ik geef een opsomming van soorten waarbij ik zweefgedrag, of in sommige gevallen een afgeleide daarvan heb waargenomen. Deze lijst is vast niet compleet, en ik hoop dat iedereen die dit gedrag ook waargenomen heeft (bij dezelfde of ook bij andere soorten) dit aan mij wil doorgeven. Ook over ander opvallend gedrag, zoals boven genoemd patrouilleren of uitvallen (voor iets meer, zie Stubbs en Falk 1983).

Waar gaan de mannetjes staan? Als het gaat om het vinden van vrouwtjes, zou je denken dat mannetjes op twee plaatsen kunnen gaan zoeken: op de plek waar voedsel te vinden is, of op een plek waar de eitjes afgezet moeten worden. Dit zijn dan ook plaatsen waar je vaak zwevende mannetjes ziet (*Melangyna quadrimaculata* bij wilgenkatjes, *Brachyopa* bij bloedende bomen). Maar al die soorten op zonnige plekken in het bos dan? Hier staan vaak geen bloemen,

maar vaak zie je ook niet direct een plek waar je ei afzet verwacht (toegegeven, van veel soorten weten we nog niet wat ze als een optimale plek voor eileg beschouwen).

Bij dagen vond Theo Zeegers (2000) dat dit waarschijnlijk om plekken gaat waar vrouwtjes langs komen als ze van het voedselgebied naar het voortplantingsgebied gaan. Dit zou bij zweefvliegen ook wel eens zo kunnen zijn.

Omdat het vaak zonnige plekken betreft, kan het ook zijn dat het plekken zijn waar veel beesten gaan zonnen. Of mogelijk gaat het om plaatsen waar vrouwtjes naar toe komen om mannetjes te vinden, een soort baltsplaatsen zoals die bij bijvoorbeeld Kemphanen bekend zijn.

Opsomming zwevende zweefvliegen

Xanthogramma pedissequum De mannetjes van deze soort zweven vaak in ruige kruidenweitjes, tussen de begroeiing of op de overgang tussen hoge en lage vegetatie.

X. citrofasciatum zag ik eenmaal ook zulk gedrag vertonen, maar deze waarneming betrof kortere vegetatie en hij vloog erg laag boven de grond.

Episyrphus balteatus Deze soort staat vaak in grote groepen voor door zon beschenen struiken of boombladeren in het bos te zweven.

Syrphus De drie soorten van het genus *Syrphus* staan vaak te zweven op zonnige plekken in bossen. Vaak zijn er geen bloemen in de buurt. Zowel *S. ribesii*, *S. torvus* als *S. vitripennis* vertonen dit gedrag. Ik heb maar een enkele keer waargenomen dat er twee soorten op één plek hingen, maar moet daarbij bekennen niet heel vaak meerdere mannetjes achter elkaar te vangen.

Melangyna cincta staat vaak in heel grote groepen boven open plekken in het bos. De vliegen staan meestal maar heel kort op 1 plaats en vliegen vaak in korte rukjes van plek naar plek. In deze groepen sommige exemplaren soms erg hoog, wel tot ongeveer 6m (en veel hoger is het moeilijk waarnemen).

In het vroege voorjaar staat *M. quadrimaculata* vaak hoog naast en boven wilgenkatjes te zweven.

Epistrophe. Soorten uit dit genus staan vaak in 'kolommetjes' te zweven aan de randen van bossen of boven wat opener bospaden. Deze kolommen kunnen soms erg hoog zijn, en wel 10 tot 15 mannetjes bevatten. Van *Epistrophe eligans* zie je dit gedrag met meest, en kan je het zelfs in tuinen waarnemen. De onderste in de kolom staat vaak al erg hoog, vaak zo rond de drie meter. Andere *Epistrophes* waarvan ik dit gedrag heb gezien zijn *E. nitidicollis* en *E. melanostoma*. De laagste exemplaren stonden bij deze soorten steeds veel lager, zo rond de meter boven de grond. Meer over dit genus staat in Reemer (1999).

Meligramma euchroma In het vroege voorjaar heb ik deze soort twee maal (beide malen in landgoed 't Hoosten) voor een struik die in de zon stond zien zweven. Mannetjes stonden vaak even voor de struik en gingen regelmatig op de bladeren zitten.

Chrysotoxum. Op de Meinweg zag ik enkele malen *C. festivum* zweven aan de rand van de hei, in de buurt van een mierenest (*Formica*). Een ander keer zag ik hem in een slootkant zweven tussen witte schermbloemen.

Andere soorten zag ik nooit zweefgedrag vertonen. Stubbs en Falk (1983) vermelden nog zweefgedrag van *C. bicinctum* en *C. arcuatum*.

Dasysyrphus albostrigatus. Wederom een soort die vaak op in bosranden en iets grotere open plaatsen in bossen staat te zweven. Net als *M. cincta* is dit een erg zenuwachtige zwever, die zich vaak over nog grotere stukken verplaatst.

Twee vroeg vliegende soorten uit het geslacht Platychyris die ik wel eens heb zien zweven zijn *P. ambiguus* en *P. discimanus*. In het vroege voorjaar staat *P. discimanus* soms boven wilgenkatjes bij wilgen in rietland of op vochtige hei. De vrouwtjes zitten dan vaak op de katjes. *P. ambiguus* vertoont hetzelfde gedrag, maar dan op sleedoorn.

Enkele soorten uit het geslacht Cheilosia zweven ook. In het vroege voorjaar staan mn *Cheilosia albipila* vaak in groepjes van 4-8 in bosranden. Soms staan ze vlak voor bloeiende wilgen, maar vaak staan ze ook midden op open plekken. In de duinen bij Wassenaar heb ik van het voorjaar enkele keren waargenomen dat onder de plek waar een groepje mannetjes territoriaal zweefden, enkele vrouwtjes zaten te zonnen. Een maal vloog een vrouwtje hard op een mannetje toe, en vlogen ze samen naar een naburige wilg om op de katjes te paren. Deze paring duurde wel enkele minuten.

In de duinen zweven mannetjes *C. bergenstammi* zowel in het voor- als najaar boven plaatsen waar kruiskruid groeit. Meestal staan ze op 1,5-2m (net als *C. albipila*), in groepen die soms best groot kunnen zijn. Meestal zijn het er 3-4, maar soms ook wel 10 tegelijk.

Cheilosia semifasciata is ook een beruchte zwever. De meeste waarnemingen van deze soort betreffen mannetjes die staan te zweven boven bospaden.

Ook Cheilosia pagana zweeft vaak, en doet dit soms ook in grote groepen. Meestal staan ze voor door zon beschenen bomen, maar ik heb ze ook in de schaduw tussen twee gewonde dennen zien zweven.

Cheilosia variabilis is ook een soort waarvan de mannetjes vaak zweven. In het voorjaar zitten de mannetjes op ongeveer een meter hoogte te zonnen op bladeren, en gebruiken die als basis voor frequente, maar kort durende zweefpatrouilles.

Van alle soorten van het genus Brachyopa is zweefgedrag ook bekend. Ze staan niet echt stil, maar dansen meer voor gewonde bomen. Meestal hangen meerdere mannetjes voor een wond, die zich erg weinig van elkaar aantrekken. Slechts zelden heb ik een mannetje een ander mannetje zien weggagen, altijd uit de *scutellaris* groep. Echter ik zag ook een keer een mannetje een vrouwtje weggagen. Ik ga hier niet verder in op dit gedrag, er zijn al meerdere publicaties

geweest waar per soort de boomvoorkeur wordt behandeld.

Sphegina is een ander genus dat zijn eigen manier van zweven heeft. Hoewel minder vaak bij de algemeenste soort *S. clunipes* en *S. elegans*, hangen soorten uit dit genus vaak min of meer op hun plek met afhangelende achterpoten. Vaak doen ze dit in de schaduw, soms zelfs in de schaduw van bloemen. In 't Hoosten en het Bunderbos heb ik grote groepen *S. verecunda* waargenomen die zo dansten. Opvallend was dat dit op beide plaatsen rond bloeiende dulle kervel was.

De enige keer dat ik *S. clunipes* en *S. elegans* zo zag zweven, stonden ze wel in de schaduw, maar een halve meter boven de vegetatie (zevenblad) en waren het voornamelijk vrouwtjes. Ze lieten witte pakketjes vallen, die ik destijds als eieren interpreteerde, maar waar ik nu aan twijfel.

Alle drie de Nederlandse soorten Microdon heb ik ook zien zweven. *M. eggeri* meestal in beboste stukken, en nooit ver van mierennesten. *M. devius* heb ik altijd in open vegetatie gezien, hetzij op de rand van hei met een geplagd stuk, hetzij boven mierennesten (*Lasius*) op een kalkgrasland. Slechts één Nederlandse waarneming van *M. mutabilis* zet geen zoden aan de dijk, maar ook deze stond te zweven boven een mierenest aan de rand van een stukje hei, maar de omgeving was veel natter dan bij *M. devius*.

Volucella pellucens is een gerenommeerde zwever. Vaak kan je deze soort op grotere hoogte zien staan boven bospaden en op open plekken in bossen. Ook *V. inflata* heb ik echter wel eens zien zweven, een keer op de Riesenbergrand boven een pad en een keer op de Meinweg. Allebei de keren stonden er twee mannetjes naast elkaar, en vielen ze elkaar behoorlijk lastig. Op de Meinweg zaten er twee vrouwtjes in de buurt.

Deze zomer zagen Wouter van Steenis en ik ook Xylota sylvarum staan zweven. In eerste instantie aan de rand van hogere kruiden vegetatie met een fietspad, later boven appelvlaai. Hij stond niet echt stil, maar vloog langzaam vooruit, met de poten opgetrokken (uitstekend) langs zijn achterlijf.

Chalcosyrphus nemorum is een andere zweefvlieg uit de Xylotini die vaak territoriaal gedrag vertoont. Met een uitvalsbasis vanaf een blad of takje, meestal laag bij de grond, vliegen ze op en staan ze kortstondig te zweven boven de vegetatie.

Ook over Criorhina is in dit verband al wel vaker geschreven (zie onder andere Renema 1993). *C. floccosa*, *C. pachymera* en *C. ranunculi* zweven zeer regelmatig rond bomen, soms zelfs alledrie bij dezelfde boom. *C. floccosa* vliegt vaak heen en weer tussen verschillende bomen, en blijft laag bij de grond. *C. pachymera* en *C. ranunculi* zijn vaak erg honkvast aan 1 boom, waarbij *C. pachymera* vooral laag bij de grond zweeft en *C. ranunculi* soms tot erg grote hoogte, langzaam stijgend omhoog vliegt (met hangend achterlijf).

Van de Eristalini zweven veel soorten ook regelmatig, en bij sommige soorten manifesteert het zich als een ingewikkelde balts. *Helophilus pendulus* en *H.*

trivitattus heb ik beiden wel eens rond een wijfje zien vliegen, maar zonder de vlinderachtige vlucht zoals *Anasymia lineata* dat doet. Zowel bij *Eristalinus aeneus* als bij *E. sepulchralis* heb ik ook gezien. Het mannetje blijft met zijn hoofd naar het wijfje vliegen, met het achterlijf iets boven het horizontale vlak tussen de vleugels.

Het gedrag binnen het genus *Eristalis* is zeer divers. *Eristalis pertinax*, *E. tenax* en soms *E. horticola* staan vaak hoog te zweven op open plekken en langs bosranden. *E. nemorum* hangt laag boven een vrouwtje, totdat hij een kans krijgt om te paren. Soms zie je wel 3-5 mannetjes boven een vrouwtje.

Wederom, deze lijst is zeker niet uitputtend, en nog veel details moeten een keer goed bekeken worden. Zijn er hoogtes waartussen soorten vliegen, of is de variatie die we waarnemen voornamelijk gerelateerd aan de hoogte waarop we waarnemingen doen?

Willem Renema
Langegracht 73
2312 NW Leiden
Renema@naturalis.nnm.nl

LITERATUUR

- Reemer, M. 1999. Faunistiek en ecologie van het genus *Epistrophe* in Nederland (Diptera, Syrphidae). - Nederlandse Faunistische Mededelingen 8: 33-66.
- Renema, W. 1993. *Criorhina*, behaviour and habitat in Limburg (Diptera: Syrphidae). - *Stridula* 17(2): 53-54.
- Stubbs, A.E. en S.J.Falk 1983. British hoverflies. - BENHS, London.
- Zeegers, T. en T. van Haren 2000. Dazen en dazenlarven. - Wetenschappelijke Mededelingen KKNV 225.

Waarnemingenrubriek

Momenteel is het weer nogal zweefvlieg-onvriendelijk. Wel zag Jan Degenaar op 11 december in de tropische kas van de Harense Hortus een mannetje *Eristalis tenax*